

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૭૭

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મહી કાંઠા બેઝેન્સીની લ્યંગ્ગે

વિષય પ્રકરણ : ૮૪૪ : ૨ : ૨૩૪૬૪

મહીકાંઠા એન્જનિસની ભૂગોળ.

(નકશા સાથે.)

કર્તા ગોવિન્દલાલ મોહનલાલ શાહ.

સાદરા (મહીકાંઠા)

પ્રથમ આવૃત્તિ. ૧૦૦૦ પ્રત.

(આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ
પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવ્યું).

અમદાવાદ.

ઈ૦ સ૦ ૧૯૦૫.

સંવત ૧૯૬૧.

કિંમત બે આના ત્રણ પાઈ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૭૭

ધી અમદાવાદ-યુનાઇટેડ પ્રીન્ટીંગ અને જનરલ
એજન્સિ કંપની "લિમિટેડ" ના પ્રેસમાં.
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપી.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
સામાન્ય ભૂગોળ	૧
વ્યાખ્યાઓ... ..	૧૨
ગામ કે શહેરોની ભૂગોળનો નમૂનો	૧૨
એન્જિનિયરિંગ સામાન્ય વર્ણન	૧૪
નાની મારવાડ	૨૧
રહેઘર... ..	૩૨
સાબરકાંઠો	૩૪
વાત્રકકાંઠો.... ..	૩૮
ખાવીસી	૪૧
કટોસણ	૪૪
તાલુકદારોની જાતવારી	૪૫
તાલુકદારોના અખત્યાર	૪૬
નિશાળવાળાં ગામોની વસ્તી	૪૮

મહીકાંઠા એન્જનિસની ભૂમોળ.

સામાન્ય ભૂમોળ.

આપણી નિશાળ, ફળીયું, શહેર, તાલુકો, પર-ગણું અને એન્જનિસ.

શિક્ષક:—છોકરાઓ તમે ટેકા દબને બેઠા છો તેને શું કહે છે ?

છોકરાઓ:—તેને ભીંત કહે છે સાહેબ.

શિ૦—આ ઓરડામાં એવી કેટલી ભીંતો છે ?

છા૦—આ ઓરડામાં એવી ચાર ભીંતો છે.

શિ૦—એ ચાર ભીંતો ઉપર શું કરેલું છે ?

છા૦—એ ચાર ભીંતો ઉપર છાપડું કરેલું છે.

શિ૦—ભીંતો અને છાપરાવાળા ભાગને શું કહે છે ?

છા૦—તેને મકાન કહે છે.

શિ૦—આપણે જે મકાનમાં બેઠા છીએ તે મકાનને શું કહીએ છીએ ?

છા૦—તેને નિશાળ કહીએ છીએ.

શિ૦—આપણી નિશાળના સામે શું છે ?

છા૦—નિશાળના સામે ખડકી છે સાહેબ.

શિ૦—એ ખડકીમાં કેટલાં ધર છે ?

છા૦—એ ખડકીમાં થોડાં ધર છે.

શિ૦—થોડાં ઘર હોય અને આગળ ખડકી હોય તેને શું કહેવાય ? જ૦ નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે, તેને 'ફળીઉં' કહે છે.

શિ૦—તું જે ફળીઆમાં રહે છે તે ફળીઉં અને તારું ઘર કયા ગામમાં આવેલાં છે.

છા૦—કટોસણુ ગામમાં આવેલું છે સાહેબ.

શિ૦—છોકરાઓ કહો ત્યારે ગામ કોને કહેવાય ?

છા૦—જે જગોએ નાનાં નાનાં થોડાં ઘર, અને ફળીયાં હોય તથા થોડી વસ્તી હોય તે જગોને ગામ કહે છે.

શિ૦—છોકરાઓ જે જગોએ ધણાં ઘર સારાં ચૌટાં અને મોટાં બજાર હોય તથા વેપાર ધમધોકાર ચાલતો હોય, તે જગોને આપણે શું કહીએ છીએ ?

છા૦—તે જગોને આપણે શહેર કહીએ છીએ.

શિ૦—શહેર કોને કહે છે ?

છા૦—જે જગોએ ધણાં ઘર, સારાં ચૌટાં અને મોટાં બજાર હોય તથા વેપાર ધમધોકાર ચાલતો હોય તે જગોને શહેર કહે છે.

શિ૦—તમે જે ગામમાં રહો છો તે ગામ કયા તાલુકામાં આવેલું છે ?

છા૦—કટોસણુ તાલુકામાં આવેલું છે.

શિ૦—કટોસણુ સિવાય બીજાં ગામ એ તાલુકામાં હશે કે ?

છા૦—હોવે ધણાં એ.

શિ૦—કહો ત્યારે તાલુકો કોને કહેવાય ?

છા૦—નાનાં મોટાં ધણાં ગામ મળવાથી જે હદ થાય તે હદને તાલુકો કહે છે.

શિ૦—તાનાં મોટાં ઘણાં ગામ મળીને જે હદ થાય તે હદને શું કહે છે.

છા૦—તેને તાલુકો કહે છે સાહેબ.

શિ૦—દેશી રાજાઓના તાલુકા અને ખાલસાનાં ગામો એકઠાં કરીને જે હદ બાંધવામાં આવે તે હદને શું કહે છે ?
જ૦ નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે તેને પરગણું કહે છે.

શિ૦—છોકરાઓ તમારું ગામ, તમારો તાલુકો અને તમારું પરગણું એ કયું એજન્સિમાં આવેલાં છે ?

છા૦—એ મહીકાંઠા એજન્સિમાં આવેલાં છે. એજન્સિ વિષે શિક્ષકે કહેવું કે જે મુલકમાં ઉપરી રાજ્યના એક અમલદારની દેખરેખ નીચે દેશી રાજાઓનો મુલક આવેલો હોય તે મુલકને એજન્સિ કહે છે.

બાળુઓ.

શિ૦—છોકરાઓ તમારો જમણો હાથ ઉઘો કરી તેને આડો લંબાવો ? જે તરફ તમારો જમણો હાથ લંબાવ્યો તે કયું બાળુ કહેવાય ?

છા૦—તે જમણી બાળુ કહેવાય.

શિ૦—તમારી જમણી બાળુએ કયો કલાસ બેઠો છે ? તમારી જમણી બાળુએ કયું ચીજ આવેલી છે ? એ રીતે અનેક પ્રશ્નો વડે જમણી અને ડાબી બાળુનું ભાન કરાવવું.

શિ૦—તમારી સામે કોણ બેઠું છે ? પાછળ શું છે ? માથા તરફ ઉઘે શું છે ? પગ તરફ નીચે શું છે ? વગેરે પ્રશ્નો વડે આગળ, પાછળ, ઉઘે અને નીચે વગેરેનું ભાન કરાવવું.

ખૂણા.

(અહીં નકશા ભરવાની પેટીનો ઉપયોગ કરવો).

શિ૦—છોકરાઓ આ પેટીને કેટલાં પાસાં છે ?

છા૦—૭ પાસાં છે સાહેબ.

શિ૦—આ પેટીના ઉપરના પાસાની હદ કેટલી બા-
બૂઓ અને કેટલા ખૂણાથી થએલી છે ?

છા૦—એ પાસાની હદ ચાર બાબૂઓ અને ચાર ખૂ-
ણાથી થએલી છે.

શિ૦—તું ચાર ખૂણા બતાવ ? અને તે ખૂણા શી
રીતે થયા છે તે પણ કહે ?

છા૦—એ ખૂણા એ બાબૂઓ ભેગી થવાથી થયા છે.

શિ૦—છગન ? આ નિશાળના ઓરડામાં કેટલા ખૂ-
ણા છે ? ચીમન ? તારી સ્નેટને કેટલા ખૂણા છે ? વગેરે
અનેક વસ્તો વડે ખૂણાનું બાન કરાવવું.

લંબાઈ, પહોળાઈ અને જડાઈ.

(આંકણી હાથમાં લેઈ આંકણી અને પેનનો મુકાબલો
કરાવવો).

શિ૦—છોકરાઓ લંબાઈ પેન અને આ આંકણીનાં
સો ફેર છે ?

છા૦—પેન કરતાં આંકણી લાંબી છે. અને પેન કરતાં
આંકણી જડી છે.

શિ૦—આ પેટીની લંબાઈ બતાવો ? આ નિશાળની
અને આ આંકણીની લંબાઈ કેટલી છે તે શાથી સમજાય ?

છા૦—હાથવડે અગર પગલાં વડે ભરવાથી સમજાય.

શિક્ષકે કહેવું કે હાથ અને પગલાં વગેરેનું માપ એક સરખું ન હોવાથી કુટમાં માપ લેવાની જરૂર છે.

શિ०—આ આંકણી અને કુટપટ્ટીમાં શો ફેર છે ?

છા०—આંકણી ગોળ છે અને કુટપટ્ટી પહોળા છે.

શિ०—મણીલાલ ? તારી ત્રીજી ચોપડીની પહોળાઈ બતાવ ? દેવચંદ ? તારી સ્લેટની પહોળાઈ બતાવ ? માણેકલાલ ? આ નિશાળની પહોળાઈ બતાવ ? વગેરે અનેક પ્રશ્નો વડે પહોળાઈનું જ્ઞાન કરાવવું.

એ રીતે ખૂણા, લંબાઈ અને પહોળાઈનું જ્ઞાન કરાવી, જગાઈ તથા વસ્તુઓના કદ વિષે સમજાવવું.

દિશાઓ અને ખૂણા.

જમણી, ડાબી, આગળ, પાછળ, ઉંચે અને નીચે એ બાજુઓ કાયમની નથી માટે કાયમની બાજુઓ નક્કી કરવાની જરૂર છે.

શિ०—છોકરાઓ તમે સવારમાં જે વખત નિશાળ આવો છો તે વખતે સૂર્ય કઈ બાજુએ ઉગેલો હોય છે ? અને તે બાજુને આપણે કયી બાજુ કહીએ છીએ ?

છા०—તે બાજુને આપણે ઉગમણી બાજુ કહીએ છીએ.

શિ०—એને ઉગમણી બાજુ કેમ કહીએ છીએ ?

છા०—એ બાજુમાં સૂર્ય ઉગે છે માટે એને ઉગમણી બાજુ કહીએ છીએ.

શિ०—બાજુ એટલે શું ?

છા०—બાજુ એટલે દિશા.

શિ०—કહો તારે ઉગમણી બાજુ તે કયી દિશા ?

છો।૦—ઉગમણી દિશા સાહેબ.

શિક્ષકે કહેવું કે ઉગમણી દિશાને બૂગોળ વિધામાં પૂર્વ દિશા કહે છે.

શિ૦—કહો ત્યારે પૂર્વ દિશા કોને કહેવાય ?

છો।૦—જે દિશામાં સૂર્ય ઉગે તે દિશાને પૂર્વ દિશા કહેવાય.

શિ૦—આ લાકડીનો પડછાયો સૂર્યની કઈ દિશામાં છે ?

છો।૦—સૂર્યની સામેની દિશામાં છે.

શિ૦—સૂર્યની સામેની દિશા તે પૂર્વ દિશાની કયી દિશામાં આવે ?

છો।૦—પૂર્વ દિશાની સામેની દિશામાં આવે સાહેબ.

શિ૦—સાંજે સૂર્ય કઈ દિશામાં આથમે છે ?

છો।૦—પૂર્વ દિશાની સામેની દિશામાં આથમે છે.

શિ૦—કહો ત્યારે સૂર્ય જે દિશામાં આથમે છે તેને કઈ દિશા કહેવાય.

છો।૦—તેને આથમણી દિશા કહેવાય.

શિ૦—એને આથમણી દિશા કેમ કહીએ છીએ ?

છો।૦—એ દિશામાં સૂર્ય આથમે છે માટે એને આથમણી દિશા કહીએ છીએ ?

શિક્ષકે કહેવું કે આથમણી દિશાને બૂગોળવિધામાં પશ્ચિમ દિશા કહે છે.

શિ૦—કહો ત્યારે પશ્ચિમ દિશા કોને કહે છે ?

છો।૦—જે દિશામાં સૂર્ય આથમે છે તે દિશાને પશ્ચિમ દિશા કહે છે.

શિ૦—મણીત્રાત્ર ? પૂર્વ દિશા બતાવો ? નાથાલાલ ?

તમે પશ્ચિમ દિશા ખતાવો ? હવે બધા સાથે પૂર્વ દિશા ખતાવો ? અને પૂર્વ દિશા બણી મેં રાખીને ઉભા રહી ડાબા હાથને આડો લંબાવો ?

શિ૦—તમે જે દિશા તરફ તમારો ડાબો હાથ લંબાવ્યો તે દિશાને આપણે કંઈ દિશા કહીશું ? જ૦ નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે તે દિશાને ઉત્તર દિશા કહે છે,

શિ૦—તમારાં મેં કંઈ દિશા તરફ છે ?

છા૦—પૂર્વ દિશા તરફ છે.

શિ૦—પૂર્વ દિશા બણી મેં રાખી કયો હાથ લંબાવવાથી આપણે ઉત્તર દિશા બણી શકીએ ?

છા૦—ડાબો હાથ લંબાવવાથી સાહેબ,

શિ૦—કહો ત્યારે ઉત્તર દિશા કેને કહે છે ?

છા૦—પૂર્વ દિશા બણી મેં રાખી ઉભા રહીએ તો ડાબા હાથ તરફ જે દિશા હોય તે દિશાને ઉત્તર દિશા કહે છે.

બધા છોકરાઓને એજ સ્થિતિમાં ઉભા રાખી જમણો હાથ લંબાવવા હુકમ કરવો. અને પછી પૂછવું :—

શિ૦—તમે કયો હાથ લંબાવ્યો છે ?

છા૦—જમણો હાથ લંબાવ્યો છે.

શિ૦—તમે જે દિશા તરફ જમણો હાથ લંબાવ્યો છે તે દિશાને આપણે કંઈ દિશા કહીશું ? જ૦ નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે તેને દક્ષિણ દિશા કહે છે.

શિ૦—તમારાં મેં કંઈ દિશા તરફ છે ?

છા૦—પૂર્વ દિશા તરફ છે.

શિ૦—પૂર્વ દિશા તરફ મેં રાખી કયો હાથ લંબાવવાથી આપણે દક્ષિણ દિશા બણી શકીએ ?

છા૦—જમણા હાથ લંબાવવાથી જાણી શકીએ.

શિ૦—કહો ત્યારે દક્ષિણ દિશા કોને કહે છે ?

છા૦—પૂર્વ દિશા જાણી મોં રાખી ઉભા રહીએ તો જમણા હાથ તરફ જે દિશા હોય તેને દક્ષિણ દિશા કહે છે.

શિ૦—હવે ખોલો ? દિશાઓ કેટલી છે ?

છા૦—દિશાઓ ચાર છે સાહેબ.

શિ૦—એ ચાર દિશાઓનાં નામ કહો ?

છા૦—ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ.

એ રીતે દિશાઓ સૂર્ય ઉપરથી અગર નિશાળના વરં-
ણમાં રોપેલી લાકડી ઉપરથી શીખવવી.

ટીપ—હોકાયંત્રની અણી હમેશાં ઉત્તર દિશા તરફ રહે છે, તેથી તે દરિયાની મુસાફરીમાં દિશાઓ જાણવાના કામમાં આવે છે.

નકશાની દિશાઓ.

નકશામાં મથાળે ઉત્તર દિશા, નીચે દક્ષિણ દિશા, જમણા હાથ તરફ પૂર્વ દિશા અને ડાબા હાથ તરફ પશ્ચિમ દિશા હોય છે.

ખૂણો ક્યાં થાય છે. તે વિષે તમે આગળ શીખી ગયા છો.

શિ૦—તું કહે જોઈએ ખૂણો ક્યાં થાય છે ?

છા૦—જ્યાં એક આડી અને એક ઉભી લીટી મળે છે ત્યાં ખૂણો થાય છે.

શિ૦—કહો ત્યારે ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચે જે

ખૂણો આવે તેને કયો ખૂણો કહે છે ? જાં નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે, તેને ઇશાન ખૂણો કહે છે.

શિ૦—ઇશાન ખૂણો કોને કહે છે ?

છા૦—ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચે જે ખૂણો હોય તે ખૂણાને ઇશાન ખૂણો કહે છે.

શિ૦—પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા વચ્ચેના ખૂણાને કયો ખૂણો કહે છે ? જાં નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે તેને અગ્નિ ખૂણો કહે છે.

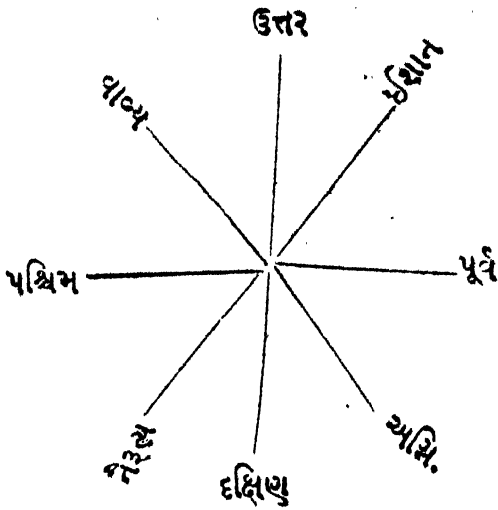
શિ૦—દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશા વચ્ચેના ખૂણાને કયો ખૂણો કહે છે ? જાં નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે તેને નૈરત્ય ખૂણો કહે છે.

શિ૦—પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા વચ્ચેના ખૂણાને કયો ખૂણો કહે છે ? જાં નહિ આવડે તો શિક્ષકે કહેવું કે તેને વાવ્ય ખૂણો કહે છે.

શિ૦—ઇશાન ખૂણો ક્યાં હોય ? અગ્નિ ખૂણો ક્યાં હોય ? નૈરત્ય ખૂણો ક્યાં હોય ? વાવ્ય ખૂણો ક્યાં હોય ? વગેરે પ્રશ્નો વડે પાકું કરાવવું.

ઉપર પ્રમાણે દિશાઓ અને ખૂણા વિષે શીખવ્યા પછી સ્લેટ, ચોપડી, અને બીજા પદાર્થોની દિશાઓ બતાવતાં શીખવવું. દિશાઓનું જ્ઞાન પાકું થવા માટે છોકરાઓને તેમના ઘરની, નિશાળની, અને ગામની વગેરેની દિશાઓ વિષે પૂછતા રહેવું.

શિક્ષકે ચાર ખૂણા અને ચાર દિશાઓ બતાવનારો નકશો પાટિયાપર ચીતરવો અને તે પ્રમાણે છોકરાઓ પાસે સ્લેટમાં ચીતરાવવો.

નકશો બનાવવા વિષે.

જુઓ ? આ નિશાળનો નકશો હું પાટિયાપર ચીતરું છું (જેવો આકાર હોય તેવા આકારનો નકશો ન ચીતરતાં જાંદાળ આકારનો ચીતરવો, એટલે લાંબ ચોરસ આકાર હોયતો નકશો ચોરસ બનાવવો) પછી પૂછવું કે આ નકશો બરાબર છે ? બરાબર છે તો શી રીતે ? અને બરાબર નથી તો શા માટે ? વગેરે પ્રશ્નો વડે ખરી હકીકત કઢાવવી, અને નકશો સુધારી લેવો, નિશાળનો અને નકશાનો મુકાબલો કરી બતાવવું કે નિશાળ આવી લાંબી, ચોખ્ખી કે બીજા આકારની છે અને તેવાજ આકારનો આ નકશો થયો છે. એટલું શીખવ્યા પછી છોકરાઓ પાસે એ નકશાની દિશાઓ લખાવવી. અને નિશાળમાં બારી, બારણાં હોય તે નકશામાં કાઢવા તેમને કહેવું, તેઓ બરાબર કાઢી શકશે નહિ, તેથી શિક્ષકે માપ લેવરાવી દિશા કદ અને, અંતરના પ્રમાણમાં કઢાવી નકશો સુધરાવવો.

પ્રત્નો વડે પાકું કરાવી છોકરાઓના મનમાં ઠસાવવુંકે દિ-
શા કદ અને અંતરના પ્રમાણમાં નકશા બના-
વાય છે. પ્રમાણ સિવાય બનાવાતા નથી. એ રીતે ઘર,
કુળાઉં; ગામ અને શહેરવગેરેનો નકશો બનાવતાં શીખવવું.

વ્યાખ્યાઓ.

જે ગામ કે શહેરમાં રાજા રહે છે, તે ગામ કે શહેરને
રાજધાની કહે છે.

જે મુકકમાં નાનાનાના કેટલાક તાલુકા અને પરગણાં
આવેલાં હોય તે મુલકને સંસ્થાન કહે છે.

જમીનપર ઘણા ઉંચા ટેકરા હોય તેને કુંગર કહે છે
ઘણા ગાઉ સુધી એક બીજાને અડીને કુંગરા આવેલા
હોય તેને કુંગરાનીહાર કહે છે.

જમીનનો જે ભાગ કુંગર કરતાં વધારે ઉંચો હોય તે
ભાગને પર્વત કહે છે.

ઘણા ગાઉ સુધી એક બીજાને અડીને પર્વતો આવેલા
હોય તેને પર્વતોનીહાર કહે છે.

પાણીનો જે ભાગ ચારે બાજુએ જમીનથી વીંટાએતો
હોય તે ભાગને સરોવર કે તળાવ કહે છે.

વરસાદના પાણીનો પ્રવાહ થોડા ગાઉ સુધી જતો હોય
તેને વહેણો કે નાળું કહે છે.

મીઠા પાણીનો જે પ્રવાહ સરોવર કે પર્વતમાંથી નીકળી,
સમુદ્રને મળે છે તેને નદી કહે છે.

જે જગોએથી નદી નીકળે છે તે જગોને નદીનું
મૂળ કહે છે.

જે જગોએ નદી સમુદ્રને મળે છે, તે જગોને નદીનું
મુખ કહે છે.

જે જગોએ નાની નદી મોટી નદીને મળે છે, તે જ-
એને સંગમ કહે છે.

નદીના મૂળપાસેની જમીન ઉંચી હોય છે, અને જે ત-
રફ નદી વહે છે તે તરફની જમીન નીચી થતી જાય છે,
નદીના મૂળ પાસેની જમીન ઘણી નીચી હોય છે.

નદી અને સરોવરનું પાણી મીઠું હોય છે, અને સમુદ્ર
નું પાણી ખાંડ હોય છે, કેટલાંક સરોવર અને ખારી જ-
મીનમાં થઇને જનારી નદીનું પાણી ખાંડ હોય છે.

ગામ કે શહેરની ભૂગોળ.

સાદરાગામ અને છાવણી.

સીમા—ઉત્તરે વરસોડા તાલુકો, પૂર્વે ગાયકવાડ સર-
કારનું દહેગામ પરગણું, દક્ષિણે વાંસણા તાલુકો અને પ-
શ્ચિમે ગાયકવાડ સરકારનો કલોલ તાલુકો.

જમીન—સપાટ અને રેતાળ છે.

તળાવ—ઘણાસર અને શેખાં.

નદી—સાબરમતી એ મેવાડમાંથી ઉત્પન્ન થઈ ખંભા-
તના અખાતને મળે છે.

લોક, ભાષા અને ધર્મ—એમાં ઘણું કરીને બ્રાહ્મણ,
વાણીયા, કણુબી, રજપૂત, કોળી, રબારી, ધાંચી, મોચી,
દરજી અને મુસલમાન વગેરે લોકોની વસ્તી છે. સાદરા
ગામમાં ૨૧૩૨ અને છાવણીમાં ૧૬૮૩ મળીને ૩૮૧૫
માણસની વસ્તી છે. એમાં રહેનારા લોકોની ભાષા ગુજરાતી
છે. અને તેઓ ધણું કરીને હિન્દુ, મુસલમાની અને જૈન
ધર્મ માનનારા છે.

કેવળણી અને ઉદ્યોગ—છાવણીમાં એક છોકરાઓની

નિશાળ, એક છોડીઓની નિશાળ (કન્યાશાળા) અને એક ઇંગ્રેજ નિશાળ મળીને ૩ નિશાળો સિવાય સ્કૉટકોલેજ (તાલુકદારી સ્કૂલ) અને એક ઉર્દુ ખાનગી સ્કૂલ છે. એમાં રહેનારા લોકોનો મુખ્ય ધંધો ખેતી અને વેપાર છે.

મેળો—ગામમાં સાબરમતી નદીના કિનારાપર જલ્દહી ખાતાનું દેવળ છે, ત્યાં દરવરસે ભાદરવા મહીનાના બીજા રવિવારે મેળો બરાય છે.

સડકો અને રસ્તા—સાદરાથી ડમોડા સુધી, સાદરાથી અમદાવાદ સુધી અને સાદરાથી પ્રાંતીજ સુધી, એ ત્રણ મોટી સડકો સિવાય છાવણીમાં પાકી સડક છે.

પોસ્ટ અને તાર—છાવણીમાં મોટી પોસ્ટ ઓફીસ અને તેની સાથે તાર ઓફીસ છે.

આબો હવા—(મહીકાંઠા એન્જિનિયરિંગ સામાન્ય વર્ણન જુઓ.)

સાર્વજનિક અને જોવાલાયક મકાનો—છાવણીમાં મેટ્રું દવાખાનું, તેની જોડે સ્ત્રીઓનું દવાખાનું, લાયબ્રેરી, સરકારી ધર્મશાળા, કલેક્ટોવર, અમુતરો, સુધરાઇ ખાતાની ઓફીસ, મારકીટ, બાઉ સિધિઆની ધર્મશાળા, ફેરીસ હોલ, સાબરમતીના કિનારાપર જૂના વખતનો કોટબંધ બંગલો, જનરલ જેલ, મહીકાંઠા ગેઝેટ પ્રેસ, સુબાવાડો, મહીકાંઠા પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, કુટ પોલીસ અને ઘોડા પોલીસના રીસાલા, પોલીસ ચોકી અને આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એન્ડ સાહેબનો બંગલો.

દેવળો—વિઠ્ઠલનાથજીનું મંદિર, વેરાઇખાતાનું દેવળ, બહુચરાજીનું દેવળ, સ્વામીનારાયણજીનું મંદિર, ગોકુળનાથજીનું મંદિર, જૈન દહેરું અને બાઉસિધિઆ માહદેવ. સિવાય ગા-

મમાં રાધાવલ્લભી મંદિર, નીલકંઠ મહાદેવ, અને સાબરમતી નદીના કિનારાપર નાથબાવાની મઠી તથા અનંતાતારની ટેકરીના આશ્રમો.

દરબારી મકાનો—છાવણીમાં ઇડર, દાંતા, પોળો, માલપુર, માણસા, ઘોડાસર, આંબલીઆરા, ખડાલ, વરસોડા, કટોસણ, અને હલોલ વગેરે.

નિપજ—બાજરી કઠોળ અને તલ.

રાજ્ય રીત—સાદરા ગામમાં વાસણા ઠાકોરની હકુમત છે. તેમના તરફથી બંદોબસ્ત માટે દરબારી ચોરામાં પોલીસનું થાણું અને રેવન્યુ ઉધરાત માટે તલાટી રહે છે, તેમને મદદ કરતા ગામનો પોલીસપટલ છે.

છાવણીપર કુલ સત્તા પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબની છે, તેના બંદોબસ્ત માટે પોલીસ ચોકીના મકાનમાં જમાદાર અને બીજાં કેટલાંક પોલીસનાં માણસો રહે છે. સુધરાધ ખાતા માટે અને રેવન્યુ ઉધરાત માટે બજાર તલાટી રહે છે. છાવણીનું ઉપરીપણું નેટીવ આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબને સોંપેલું છે.

મહીકાંઠા એજન્સિ.

મહી નદીના ઉત્તરકાંઠે આવેલા મુલકને મહીકાંઠા કહે છે.

સીમા—ઉત્તરે શિરોહી અને મેવાડ, પૂર્વે મેવાડ અને ડુંગરપુર, દક્ષિણે અમદાવાદ અને ખેડાજિલ્લો તથા પશ્ચિમે ગાયકવાડનો મુલક.

વિભાગો—આ એજન્સિમાં સંસ્થાનો અને તાલુકા મળીને ૫૨, છે તેમાં ૧૭, રજપૂત ઠાકોરોના, ૩૧ કોળી ઠા-

કોરોના અને ૪ મોળી મુસલમાન ઠાકોરોના તાબામાં છે એનો વહીવટ કરવામાટે એનાં છ પરગણાં ઠરાવી એમ ઉપર જણાવેલાં સંસ્થાનો અને તાલુકાઓનો સમાવેશ કરેલો છે. પરગણાંની હકીકત—

૧ નાની મારવાડ—એમાં ઈડર, પોળો, દાંતા અને માલપુર વગેરે.

૨, રહેવર—એમાં મોહનપુર, રણાસણ, રૂપાલ અને વડાગામ વગેરે.

૩, સાબરકાંઠો—એમાં માણસા, પેથાપુર, વરસોડા અને ઈલોલ વગેરે.

૪, વાત્રકકાંઠો—એમાં આંખલીઆરા, ઘોડાસર, સાઠંબા, પુનાદરા અને ખડાલ વગેરે.

૫, બાવીસી—એમાં વાસણા, મહીસા અને ડભોડા વગેરે.

૬, કટોસણ—એમાં કટોસણ, જોટાણા, સાન્થલ અને મગુના વગેરે.

જમીન—ઉત્તર અને પૂર્વ ભાગની જમીન ધણા ભાગે ડુંગરાળી અને ઝાડોવાળી છે, સિવાય બાકીની જમીન સપાટ અને રસાળ છે.

પર્વત કે ડુંગર—આબુ, આરાસુર અને અરવલી એ પર્વતો સિવાય, ઘઉંવો, ગખ્ખર, તારંગા, શામળાજી અને ઇડરગઢ વગેરે નાના ડુંગરો ધણા છે.

ખાણો—મોહનપુર તાલુકામાં અખરખની, ઇડર

સ્વસ્થાનમાં પત્થરની અને દાંતા સંસ્થાનમાં આરસ-પહાણની વગેરે ખાણો છે.

સરોવર કે તળાવ—રાણી તળાવ, રમલેશ્વર, અને કરમાખાઇતું (ઇડર સંસ્થાનમાં) હડાદતું તળાવ (દાંતા સંસ્થાન). અને મર્મ સાગર (મહીસામાં) વગેરે મોટાં તળાવો સિવાય નાનાં ઘણાં છે.

મુખ્ય નદીઓ—(૧) સરસ્વતી—એ શિરોહીમાંથી ઉત્પન્ન થઇ દાંતા સંસ્થાનમાં વહી સિદ્ધપુર અને પાટણ આગળ થઇ આગળ જતાં કચ્છના રણમાં સમાઇ જાય છે તેથી તે કુંવારકા કહેવાય છે. તેના પર મોટાં ગામ સિદ્ધપુર, પાટણ અને નાગેલ વગેરે.

(૨) સાબરમતી—એ મેવાડમાં ઉત્પન્ન થઇ ઉત્તર દક્ષિણ વહી સાદરા અને અમદાવાદ આગળ થઇ, આગળ જતાં ખંભાતના અખાતને મળે છે. તેનાપર મોટાં ગામ—ઉંડણી, વલાસણા, વરસોડા, સાદરા, વાસણા, પેથાપુર અને અમદાવાદ વગેરે.

(૩) હાથમતી—એ ઉદેપુરના ડુંગરોમાંથી ઉત્પન્ન થઇ ઇડર રાજ્યમાં વહી સંઘપુર પાસે સાબરમતીને મળે છે. તેનાપર મોટાં ગામ પાલ, ભીલોડા અને અમનમર વગેરે.

(૪) ખારી—એ આ એજન્સિના મધ્યભાગમાંથી ઉત્પન્ન થઇ પ્રાંતીજ તાલુકામાં વહી આગળ જતાં ધોળકા પાસે સાબરમતીને મળે છે. તેનાપર મોટાં ગામ. ડભોડા અને અંગુથલા વગેરે.

(૫) મેશ્વો—એ મેવાડમાં ઉત્પન્ન થઇ રહેવર અને બા-

વીસી જીલ્લામાં વહી આગળ જતાં વાત્રકને મળે છે. તેના પર મોટાં ગામ. શામળાજી, બાકરોલ, મોહનપુર, રણાસણ અને હરસોલી વગેરે.

(૬) માળુમ—એ ડુંગરપુરમાંથી ઉત્પન્ન થઈ ઇડર રાજ્યમાં વહી આગળ જતાં માંડવા આગળ વાત્રકને મળે છે. તેના પર મોટાં ગામ. સખલપુર, વડાગામ અને આંબલીઆરા વગેરે.

(૭) વાત્રક—એ ડુંગરપુરમાંથી ઉત્પન્ન થઈ માલપુર સંસ્થાનમાં વહી આગળ જતાં ધોળકા તાલુકાના વૌઠા ગામ પાસે સાબરમતીને મળે છે. તેના પર મોટાં ગામ. મેઘરજ, માલપુર, મગોડી, પુનાદરા, ખડાલ, ઘોડાસર અને માંડવા વગેરે.

લોક, ભાષા અને ધર્મ—આ એજન્સિના ત્રણ ભાગ કરીએ તો એ ભાગ જોટલી વસ્તી કોળી લોકની અને એક ભાગ જોટલી બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, રજપૂત, કણબી, કારીગર અને મુસલમાન વગેરે લોકોની વસ્તી છે. એમાં ૧૭૨૪ ગામ અને ૩૬૧૫૪૫ માણસની વસ્તી છે. ડુંગરી બીલ સિવાયના લોકોની ભાષા ગુજરાતી છે. અને હિન્દુ, મુસલમાની તથા જૈન એ ત્રણ ધર્મ મુખ્ય છે.

કેળવણી અને ઉદ્યોગ:—એમાં ૧૦૪ છોકરાઓની, ૧૪ છોડીઓની (કન્યાશાળા) અને ૩ ઈંગ્રેજી સ્કૂલો મળી ને ૧૨૨ નિશાળો છે. વળી સાદરામાં સ્કૉટ કોલેજનામે એક તાલુકદારી સ્કૂલ છે, તેમાં આ એજન્સિમાં આવેલા તાલુકદારોના કુંવરોને ગુજરાતી અને ઈંગ્રેજી કેળવણી આપવા માં આવે છે. ટીપ—એ સિવાય પેથાપુરમાં એક ખાનગી

શ્રેણી સ્કૂલ, બડોલી, રાયગઢ અને મુટેડી એ ગામોમાં એક એક સંસ્કૃતશાળા અને વડોલીમાં એક તથા ઇડરમાં બે મળીને ત્રણ જૈન શાળાઓ છે.

આ એજન્સિમાં રહેનારા લોકોનો મુખ્ય ધર્મો ખેતી છે, એ સિવાય વાસણા અને પેથાપુરમાં લૂગડાં રંગવાનું કામ અને અમનગરમાં મથર કહાડવાનું તથા તેને સાફ કરવાનું કામ ચાલે છે. વળી અમનગરમાં વરાળચંત્રથી ક. પાસ લોટવાનો એક સરોવર છે, અને ઇડરમાં બંદુકનો દારૂ બનાવવાનું કરખાનું છે.

૧ મેળા—શામળાજી, શામગરા, મુધેણા, ભવનાથ. અને ખેડ બ્રહ્મા (ઇડર સંસ્થાનમાં). અંબાલવાની (દાંતા સંસ્થાનમાં) ઝાલાનો (મોહનપુર તાલુકામાં). ડભોડીઆ હનમાનનો અને જક્ષણી માતાનો (બાવીશી જીલ્લામાં). ઉંટડીઆ અને કેદારેશ્વર મહાદેવનો (વાતક કાંઠામાં) વગેરે.

—જત્રાનાં ઠેકાણાં—અંબાલવાની કુંભારીઆ, તારંગા, ખેડ બ્રહ્મા, અને શામળાજી વગેરે.

સડકો અને રસ્તા—(૧) ઇડરથી અમનગર સુધી. (૨) ઇડરથી શામળાજી સુધી. (૩) ઇડરથી ખેડ બ્રહ્મા સુધી. (૪) ધનસુરાથી બાયડ થઇ કપડવંજ સુધી. (૫) તલોદથી મોડાસા સુધી. (૬) સાદરાથી પ્રાંતીજ સુધી. (૭) સાદરાથી ડભોડા સુધી. (૮) સાદરાથી અમદાવાદ સુધી. અને રખીઆલથી અમદાવાદ સુધી. સિવાય ઉંડણીથી શર થઇ, એક રસ્તો ઇડર; મુટેડી અને પાલ આગળ થઇ ખેરવાડા સુધી જાય છે. અને તલોદથી શર થઇ એક ર-

સ્તો મોડાસા, ટીંટોઇ અને શામળાજી આગળ થઇ ડુંગરપુર સુધી જાય છે.

પોષ્ટ અને તાર—સાદરા, ઇડર અને અમનગરમાં મોટી પોસ્ટ ઓપીસો છે, અને તે દરેક પોસ્ટ ઓપીસમાં તારનું કામ પણ થાય છે. વળી માણસામાં મોટી પોસ્ટ ઓપીસ છે. એ સિવાય ૩૨ નાની પોસ્ટ ઓપીસો છે. અને તે ઓપીસોનું કામ ટ્રેનવણી ખાતાના મહેતાજી ઓ કરે છે.

ટીપ—નાની પોસ્ટ ઓપીસો વાળાં ગામ—અંબાભવાની, દાંતા, સુદાસણા, સતલાસણા, વડાલી, બડોલી, ચીત્રોડા, કુકડીઆ, ભીલોડા, ટીંટોઇ, હુસરીઆ, બાયડ, માલપુર, મોહનપુર, વડાગામ, સરડોઇ, આંબલીઆરા, ઘોડાસર, ખડાલ, હળદરવાસ નિર્માલી, વાસણા, પેથાપુર, વરસોડા, વક્તાપુર, ઇલોલ, રખીઆલ, ડભોડા, મહીસા, કંટોસણ, જોટાણા અને સાન્થલ.

રેલ્વે લાઇનો—કંટોસણ પરગણામાં મેસાણાથી વીરમગામ લાઇન અને બાવીસી જીલ્લામાં તથા ઇડર સંસ્થાનમાં અમદાવાદ પ્રાંતીજ રેલ્વે.

રેલ્વે સ્ટેશનો—રખીઆલ, ડભોડા, અમનગર, જોટાણા અને કંટોસણરોડ.

આબો હવા,—ઉત્તર અને પૂર્વ તરફના ડુંગરી મુલકની હવા ભેજવાળી અને પથ્થરોનાં ઝરણોના લીધે પાણી ભારે છે, એ સિવાય બાકીના ભાગનાં હવા પાણી સારાં છે. ૧, શિઆળો (કારતકથી માહ સુધી.) ૨, ઉન્હાળો (ફાગણથી જૂઠ સુધી.) અને ૩, ચોમાસું (અ-

ખાડથી આસો સુધી.) એ રીતે વર્ષની ત્રણ રતુઓ છે. વરસાદ નૈઋત્યકોણમાંથી જેઠ માસની અધવચમાં શરૂ થાય છે. અને આસો મહિનામાં ઉધડી જાય છે.

આયાત માલ—નાળાએર, સોપારી, કરિયાણું અને પ્રત્યાપમઢતું કાપડ વગેરે.

નિકાસ માલ—ધમારતી પત્થર, આરસપહાણ, અ-
બરખ, હલકી જાતના અકીકનાપત્થર, અને ધમારતી
લાકડું વગેરે.

નિપજ—બાજરી, જુવાર, ઘઉં, મકાઈ, ચણા, ડાંગર
અને કોદરા વગેરે અનાજ. તલ, સરસવ, એરંડા, તમાકુ,
શેરડી અને રૂ વગેરે.

રાજ્ય રીતિ—આ એજન્સિની કુલ સત્તા પોલિટિકલ
એજન્ટ સાહેબ ધરાવે છે. તેઓ સાદરામાં રહે છે, વર્ષમાં
એક વાર આખી એજન્સિમાં ફરવા નીકળે છે. તેમને
મદદ કરવાને એક આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટ (યુરો-
પીઅન છે) એક પર્સનલ આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટ
અને એક નેટીવ આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટ (એ
દેશી) મળી ત્રણ આસિસ્ટન્ટો અને (ગઢવાડા, બાવીશી,
સાબરકાંઠા, વાત્રકકાંઠા અને કટોસણ) પાંચ પરગણાંના
પાંચ થાણદારો વગેરે છે. વળી પર્સનલ આસિસ્ટન્ટ પોલિ-
ટિકલ એજન્ટ સાહેબને જમી તાલુકાઓની દેખરેખનું કામ
અને નેટીવ આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબને જલ
સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટનું, અફીણ ખાતાનું, અને ટ્રેઝરી ઓફીસરનું
કામ કરવું પડે છે.

બંદોબસ્ત માટે પોલીસ ખાતું આસિસ્ટન્ટ પોલિટિકલ

એજન્ટ સાહેબના તાબામાં સોંપેલું છે, તેઓ પોલીસ સુ-પ્રીન્ટેન્ડેન્ટ કહેવાય છે, તેમને મદદ કરવાને એ પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરો અને ફોજદારો રાખેલા છે.

પ્રકરણ ૪ થું. નાની મારવાડ.

જોધપુર એ મોટી મારવાડ કહેવાય છે, તેના રાજ્યકર્તાના કુટુંબીઓએ આ મુલકમાં આવી રાજ્ય મેળવ્યું તોથી તેને નાની મારવાડ કહે છે.

સીમા—ઉત્તરે શિરોહી અને મેવાડ, પૂર્વે મેવાડ અને ડુંગરપુર, દક્ષિણે અમદાવાદ જીલ્લો, અને પશ્ચિમે ગાયકવાડનો મુલક.

વિભાગો—ઈડર, દાંતા, પોળો, માલપુર, મજોડી, ગાખટ, હડોલ, વલાસણા, મુદાસણા, સતલાસણા, ભાલુસણા, ચાંડપ, ટોંબા, ઉંબરી, અને મોટા કોઠારણા.

જમીન—ઉત્તર અને પૂર્વ ભાગની જમીન ડુંગરાળી અને ઝાડોવાળી છે, તેમાં માત્ર થોડોક ભાગ ખેડવાલાયક છે. બાકીના ભાગની જમીન સપાટ અને રસાળ છે.

પર્વત કે ડુંગર—આબુ, આરાસુર, અરવલી, તારંગા, શામળાજી, ધાંલેવો અને ગજબર વગેરે.

ખાણો—અમનગર અને સવગઢ પાસે ખત્થરની અને દાંતા સંસ્થાનમાં આરસપહાણની.

તળાવ—રાણી તળાવ, રમલેશ્વર, હડાદ અને ઘોડાદર વગેરે.

નદીઓ—સરસ્વતી, સાબરમતી, હાથમતી, વાત્રક, મેથો અને માળુમ વગેરે.

વસ્તી—ઉત્તર અને પૂર્વ ભાગમાં ડુંગરી ભીલોની વસ્તી વધારે છે. બાકીના મુલકમાં બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, રજપૂત, કણ્બી, કોળી અને મુસલમાન લોકોની વસ્તી છે. એમાં ૧૩૦૪ ગામ અને ૨૧૯૮૧૫ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—૫૦ છોકરાઓની અને ૭ છોકરીઓની મળીને ૫૭ નિશાળો છે.

મેળા—શામળાજી, ખેડબ્રહ્મા, જાદર, ભવનાથ, અંબાજી અને કણાદર વગેરે.

જત્રાનાં ઠેકાણાં—અંબાજી, શામળાજી, અને તારંગા.

તારંગા એ દાંતાની દક્ષિણે ૧૪ ગાઉ દૂર આવેલું છે, તેમાં જૈન લોકોનાં દહેરાં છે, એમાંનું શ્રી અજીતનાથનું દહેરું વિશાળ અને જોવા લાયક છે.

પોસ્ટ—ઘડર અને અમનગર એમાં મોટી પોસ્ટ-ઓફીસો છે, અને તે ઓફીસોમાં તારનું કામ પણ થાય છે.

એ સિવાય દાંતા, માલપુર, અંબાભવાની, સતલા-સણા, વડાલી, બડોલી, કુકડીઆ, ચીત્રાડા, ભીલોડા, ટીં-ટાઈ, લુસરીઆ, અને બાયડ એ ગામોમાં નાની પોસ્ટ ઓફીસો છે.

રેલ્વે સ્ટેશન—અમનગર.

નિકાસ માલ—ઈમારતી લાકડું, આરસપહાણ અને પથર.

મુખ્ય નિપજ—ધઉં, મકાઇ, ડાંગર, અને ચણા વગેરે
અનાજ. તલ, ડોળો, સરસવ અને શેરડી.

૧ ઇડર સંસ્થાન.

અહીંના રાજ્યકર્તા રાઠોડ જાતના સૂર્યવંશી રજપૂત છે
અને તેઓ મહારાજા કહેવાય છે હાલના મહારાજા ધિરાજી
મેજર જનરલ સર પ્રતાપસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે શિરોહી અને મેવાડ, પૂર્વે મેવાડ અને
ડુંગરપુર, દક્ષિણે અને પશ્ચિમે અમદાવાદ જિલ્લો તથા
ગાયકવાડનો મુલક.

વિભાગ—(૧) ઇડરરાજ્યનો ખાલસા મુલક, (૨)
તેમના ભાયાનોનો મુલક, (૩) સરદાર પટાવતેનો
મુલક અને (૪) ભોમિયા જાગીર દારોનો મુલક.

આખા સંસ્થાનનો વહિવટ કરવા માટે એનાં સાત
પરગણાં ઠરાવ્યાં છે તેની હકીકત—

(૧) અમનગર—એમાં ઘેરવાડા, ખેડ અને ચાં-
દરણી વગેરે

(૨) ઇડર—એમાં એડા, જાદર અને ચોરીવાડ પટ્ટા
નો સમાવેશ થાય છે.

(૩) ખેડ બ્રહ્મા—એમાં વડાલી, ધનાલ અને પો-
શીના પટ્ટાનો સમાવેશ થાય છે.

(૪) ભીલોડા—એમાં શામળાજી અને ઇસરી પ-
ટ્ટાનો તથા ટીંટાઇ તાલુકાનો સમાવેશ થાય છે.

(૫) મેઘરજ—એમાં મેઘરજ પટ્ટાનો સમાવેશ
થાય છે.

(૬) શાયગઢ—એમાં સાબળી પટ્ટાનો સમાવેશ થાય છે.

(૭) બાયડ—એમાં મહીયલ અને સખલપુર પટ્ટાનો સમાવેશ થાય છે.

પર્વત કે ડુંગર—ઉત્તર ભાગમાં અરવલી, પૂર્વ ભાગમાં વિંધ્યા, અને શામળાજી પાસે શામળાજીનો પર્વત સિવાય ઇડર અને પોળોની સરહદ ઉપર ઘઉંવો, ઇડરની આસપાસ ઇડરગઢ, અને ભેટાળીપાસે ભેટાળીનો ડુંગર (ભેટાળીની ઘાંટી)

ખાણો—અમનગર અને સવઘઢ પાસે પત્થરની ખાણો છે. અને તે પત્થર ઘર બાંધવાના કામમાં આવે છે. વળી ભેટાળી પાસે એક જાતનો પત્થર નીકળે છે, તેનો ચૂનો બને છે, અને તે ચૂનો સાગોળના કામમાં વપરાય છે.

તળાવ—રાણી તળાવ, રમલેશ્વર (તલઇડરમાં) અંખાસર અને જુમસર (ભીલોડા પરગણામાં) કર-માખાઈનું તળાવ (શામલાજીમાં). અને વસેશ્વર (આકરૂંદમાં) સિવાય ઇડર, સાબળી, ઘાટડા (મુટેડીની હદમાં) અને ચોરીબાડ એમાં પત્થરથી બાંધેલા મોટા કુંડ છે. સાબળીનો કુંડ જોવા લાયક છે.

નદીઓ—૧, સાબરમતી તેનાપર ખેરોજ, દલવાડા અને ઉંડણી ૨, હાથમતી તેનાપર ભીલોડા અને અમનગર ૩, વાત્રક તેનાપર મેઘરજ અને ગાખટ ૪, મેથો તેનાપર શામળાજી ૫, માણુમ તેનાપર સખલપુર અને આકરૂંદ સિવાય ૬, હુરણાવ તેનાપર ખેડ બ્રહ્મા ૭, વાકળ તેનાપર કોટડા (જાવણી)

૮, ઘડિ વાવુ તેનાપર બડોલી, કુકડીઆ અને સા-
બળી વગેરે.

નહેર—અમનગર પાસે હાથમતીની નહેર ખોદે-
લી છે, તે આગળ જતાં ખારી નદીને મળે છે.

વહેળા—ઘડરમાંથી ડેભોલ નામે વહેળો નીકળે છે, તે
આગળ જતાં સાબરમતીને મળે છે. આકરંદ પાસેથી ભરાડી
નામે વહેળો નીકળે છે, તે આગળ જતાં માણુમને મળે છે.

વસ્તી—એમાં ૮૮૪ ગામ અને ૧૬૮૫૫૭ માણુ-
સ ની વસ્તી છે.

કેળવણી—એમાં ૪૨ છોકરાઓની, ૬ છોડીઓની,
અને ૧ ઈંગ્રેજી સ્કૂલ મળીને ૪૯ નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—ઘડર એ રાજધાનીનું શહેર હતું, તેને
ફરતો મળ્યુત કિલ્લો છે, તે કિલ્લાની નજીક ઘડરગઢ નામે
કુંગર શહેરની ત્રણ બાજુએ વીંટાયેલો છે, માત્ર દક્ષિણ
તરફ અમનગર જવાનો રસ્તો છે. આ શહેરમાં જૂના
અને નવા બજાર વચ્ચે ત્રિપોળીઓ નામે પથરથી બાંધે-
લો સુંદર દરવાજો છે, તે દરવાજા ઉપર મોટું ઘડીઆળ
(વાગતું) ગોઠવેલું છે. એ ઘડીઆળની રચના એવી છે
કે, જોનારને તે ચારે દિશા તરફથી જોઈ શકાય છે.
રૈયતના સુખ માટે એમાં છોકરાઓની નિશાળ, કન્યા-
શાળા, ઈંગ્રેજી સ્કૂલ, ફેશરિ બોર્ડિંગ, દવાખાનું, પોસ્ટ ઓ-
ફીસ, તાર ઓફીસ, મામલતદારની કચેરી અને ચાર
રામદવારા છે. એમાં ૭૦૮૫ માણુસની વસ્તી છે. જાણુ-
વાલાયક—ઘડરગઢના કુંગરનાં બે શીખર છે, તે દ-
રેક શીખરપર એક એક મકાન છે, જમણી બાજુના

શીખરપરનું મકાન ધૂમટના આધારનું છે તેને રહીરાણીનું
 માળાઉં (શોકાતુર રાણીનો મહેલ) કહે છે. ડાબી બા-
 જૂના શીખરપરના મકાનને રણમલની ચોકી (ઇડરના
 જૂના રાવ રણમલનું રક્ષણ સ્થાન) કહે છે. જોવા લાયક
 મકાનો—ઇડરગઢ ઉપર મોટો બંગલો, સુંદર બગીચો,
 કુંડ, વજ્ર માતાનું દેવળ, જૈનોનાં બે મોટાં દહેરાં,
 ડુંગરની તળેટીમાં પથર કોતરી કરેલાં ખોખાનાથ મ-
 હાદેવ, અને ચંદન ગુફા સિવાય શહેરમાં વાદળ મહેલ,
 જીવાન વિલાસ મહેલ, જનનાના મહેલ, સ્વામીનારાયણનું
 મંદિર, મહામંદિર, અમનગર જવાના રસ્તાપર નાવલાવાટી
 નામે જગામાં સુંદર બગીચો અને બંગલો. અમનગર
 ઇડરની દક્ષિણે ૧૨ ગાઉ દૂર હાથમતી નદીના કિનારાપર
 હાલની રાજધાનીનું કોટબંધ (પથરનાં) શહેર છે. રૈય-
 તના સુખ માટે એમાં છોકરાઓની નિશાળ, કન્યાશાળા,
 દવાખાનું, પોસ્ટ ઓફીસ, તારઓફીસ, લાયબ્રેરી, છાપખાનું,
 સુધરાઈ ખાતું અને રાજ્યની કચેરીઓ છે. આ શહેરનો
 કિલ્લો ગુજરાતના અમલદશાહ બાદશાહે ઇ. સ. ૧૪૨૭માં
 બંધાવ્યો છે, એ કિલ્લામાં જે જગોએ મોહીના રાણીના
 મહેલ હતા તે જગોએ હાલના મહારાજધીરાજ મેજર
 જનરલ સરપ્રતાપસિંહજીએ નવો બંધાવેલો સુંદર રાજમહેલ
 જોવા લાયક છે. એમાં ૩૨૦૦ માણસની વસ્તી છે. વન-
 ડાહી એ ઇડરથી ઉત્તર દિશામાં પાંચ ગાઉ ઉપર મોટો
 કસ્બો છે, એમાં છોકરાઓની નિશાળ, કન્યાશાળા, પોસ્ટ
 ઓફીસ અને મામલતદારની કચેરી છે. એમાં ૪૬૧૧
 માણસની વસ્તી છે. લીલોહા એ ઇડરથી નૈરત્યમાં ૧૨

ગાઉ દુર આવેલું છે, એમાં જૈન લોકોનું શ્રીચંદ્રમહાજી-
નું દહેરું અને તેની નજીક ભૂલવણી નામે મિનારો છે.
રૈયતના સુખ માટે છોકરાઓની નિશાળ, દવાખાનું, પોસ્ટ
ઓફીસ, ધર્મશાળા અને મામલતદારની કચેરી છે. એમાં
૧૪૬૫ માણસની વસ્તી છે. મેઘરજ. એમાં છોકરાઓની
નિશાળ, દવાખાનું, અને મામલતદારની કચેરી છે. એમાં
૧૩૦૪ માણસની વસ્તી છે. બાયડ એ કસ્બો છે. એમાં
છોકરાઓની નિશાળ, કન્યાશાળા, પોસ્ટ ઓફીસ, દવાખા-
નું, ધર્મશાળા અને મામલતદારની કચેરી છે. એમાં ૧૮૫૩
માણસની વસ્તી છે. રાયગઢ એમાં છોકરાઓની નિશાળ,
દવાખાનું, ધર્મશાળા, સંસ્કૃત શાળા, અને મામલતદારની
કચેરી છે. એમાં ૭૭૮ માણસની વસ્તી છે. એ સિવાય
ખેડબ્રહ્મા, બડોલી, કુકડીઆ, મુડેટી, ઉંડણી, સુવર હડીઓ-
લ, ગઢોડા, ચેંધલા, ગાખટ, પાલ, અને ઇસરી વગેરે.

મેળા—શામળાજી એમાં ગદાધર (શ્રીકૃષ્ણ) તું મોટું
દેવળ છે, ત્યાં દરવરસે કાર્તિકી પૂનમે મોટો મેળો ભરાય
છે. ખેડબ્રહ્મા એમાં બ્રહ્માનું પુરાતન દેવળ અને અંબા-
જીનું દેવળ છે, ત્યાં દરવરસે માહ શુદ્ધિ પૂનમે મોટો મેળો
ભરાય છે. ખરવાવ એમાં શામગરાનું ધામ છે, ત્યાં દરવરસે
ભાદરવા મહિનાના બીજ રવિવારે મેળો ભરાય છે. જાદર
એમાં મુધેણા મહાદેવનું દેવળ છે, ત્યાં દરવરસે ભાદરવા
મહિનાના બીજ સોમવારે મેળો ભરાય છે. ભવનાથ એમાં
ભવનેશ્વર મહાદેવનું દેવળ અને ભૃગુ રૂપીનો આશ્રમ છે. ત્યાં
આવણુ મહિનાના છેલ્લા સોમવારે મેળો ભરાય છે. દેલવાડા
પાસે હરણાવ અને સાબરમતીના સંગમ ઉપર મહાદેવનું

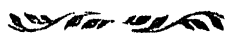
દેવળ છે, ત્યાં દરવરસે ચૈત્રી પૂતમે ડુંગરી ભીલોનો મેળો ભરાય છે. દીપ:-ભાવનાથમાં એક કુંડ છે, એ કુંડનું પાણી પીએ, તેમાં નહાય અને તેમાંની માટી શરીરે ચોળે તો રગતપીત અને કાંડનો રોગ મટી જાય છે.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—શામળાજી અને ખેડઝાહા.

નિઢાસ માલ—ધમારતી લાકડું અને પથ્થર.

મુખ્ય નિપજ—ઘઉં, મગધ, શેરડી, કપાસ, કઠોળ અને ધમારતી લાકડું વગેરે.

રાજ્ય રીતિ—આખા સંસ્થાનનો વલિવટ કરવાને તેના સાત ભાગ ઠરાવ્યા છે. દરેક ભાગપર એક એક મામલતદાર છે, અને તે દરેકને ફોજદારીમાં પહેલાવર્ગના માજીસ્ટ્રેટનો તથા દીવાનીનાં રૂ.૨૦૦૦૦) સુધીના તથા સાંભળવાનો અખતાર છે. બેલોન્સન માટે પોલીસ ખાતું છે. કુલ સત્તા મહારાજાં સાહેબનાં સ્થાનિન છે.

(૨) પોળો સંસ્થાન. (વિજયનગર).

અહીંના રાજ્યકર્તા રાંઠોડ જાતના સૂર્યવંશી રજપુત છે, તેઓ રાવ કહેવાય છે, હાલના રાવ શ્રીપૃથીસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે અને પૂર્વે ઉદેપુરનું રાજ્ય, અને દક્ષિણે તથા પશ્ચિમે ઇડરનું રાજ્ય.

પર્વત કે ડુંગર—ઘઉંવો, માખણીઓ, કલારીઓ અને ભીમખેડીઓ વગેરે નાના ડુંગરો ઘણા છે.

તળાવ—ઘોડાદર, કણાદર, ભાંખરા અને કાલવણ. (એજ નામના ગામોમાં આવેલાં છે).

નદીઓ—હરણાવ, ઘોડાદરી, સરસવડી અને હાથમટી સિવાય નાની નદીઓ ઘણી છે.

વસ્તી—એમાં ઘણે ભાગે ડુંગરી ભીલોની વસ્તી છે, માત્ર ઘોડાદરમાં બ્રાહ્મણ, વાણીઆ વગેરેની વસ્તી છે. એમાં ૭૧ ગામ અને ૩૯૫૯ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—એમાં મીશનરીઓના તાબાની ઘોડાદર અને સરસાઉ એ દરેકમાં એક એક મળીને ૨, છોકરાઓની નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—ઘોડાદર એ રાજધાનીનું ગામ છે, એમાં દરબાર, લાયબ્રેરી, અને દવાખાનું છે. એમાં ૧૦૨૯ માણસની વસ્તી છે. પોળો એમાં સદેવંત સાવળીંગાનું મકાન અને પથરથી બાંધેલો મોટો કુંડ છે એ ઉપરથી જણાય છે કે તે આગળના વખતમાં મોટું શહેર હશે. એમાં ૧૬ માણસની વસ્તી છે. સિવાય કણાદર, સરસાઉ અને ઝાલેટી વગેરે.

મેળા—કણાદર એમાં ફાગણ શુદ્ધિ ૧૧ (આંબળા અગીઆરસ). ના દિવસે ડુંગરી ભીલોનો મોટો મેળો ભરાય છે.

નિકાસ માલ—ઈમારતી લાકડું. (સાગ, વાંસ, સીસમ અને ખેર).

નિપજ—ઘઉં, મકાઈ, ચણા, તલ, ડોળો, મધ, મીણ, જીરું, અને ગુંદર વગેરે.

આ સંસ્થાનના રાજ્યકર્તા કોઈને ખંડણી ભરતા નથી.

(૩) દાંતા સંસ્થાન.

અહીંના રાજ્યકર્તા પરમાર જાતના સૂર્યવંશી રજપૂત છે;

તેઓ મહારાણા કહેવાય છે, હાલના મહારાણા શ્રીજસ-
વતસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે શિરોહી, પૂર્વે ઇડરનું રાજ્ય, દક્ષિણે ગા-
યકવાડનો મુલક, અને પશ્ચિમે પાલણપુર.

પર્વત કે ડુંગર—આબુ, આરાસુર સિવાય ચામુંડ,
ધરસીયો અને ગખ્ખર વગેરે નાના ડુંગરો ધણા છે.

ખાણો—આ સંસ્થાનના ડુંગરોમાંથી આરસ પહાણ,
ખીલોરી પથર, પારેવો પથર વગેરે ઘણી જાતના પથરો
અને પોલાદ વગેરે ધાતુની ખાણો છે, પરંતુ આરસ પ-
હાણ સિવાય બાકીના ખનિજ પદાર્થો કહાડવામાં આ-
વતા નથી.

તળાવ—હુડાદનું તળાવ એ મોટું છે. સિવાય નાનાં
તળાવ ઘણાં છે.

નદીઓ—સરસ્વતી, સાખરમતી, અરજણાવ, સેઇ,
અને કીડી સિવાય નાની નદીઓ ઘણી છે.

વસ્તી—એમાં દાંતા સિવાય બાકીના ભાગમાં ડુંગરી
ખીલોની વસ્તી વધારે છે. એમાં ૧૬૮ ગામ અને ૧૫૨૬૨
માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—દાંતા અને નવાવાસ એ બે ગામોમાં
એક એક છોકરાઓની નિશાળ, અને દાંતામાં એક કન્યા
શાળા મળીને ૩ નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—દાંતા એ રાજધાનીનું ગામ છે, એમાં
ફરબાર, લાયબેરી, પોસ્ટ ઓફીસ, દવાખાનું અને ધર્મશાળા
છે. એમાં ૧૧૬૭ માણસની વસ્તી છે. અંબા લવાની
એમાં અંબાજીનું દેવળ, ધર્મશાળા અને પોસ્ટ ઓફીસ છે.

એમાં ૭૯૨ માણસની વસ્તી છે. કુંભારીઆ એમાં વિ-
મળશાએ બંધાવેલાં જોવા લાયક જૈન દહેરાં છે. એમાં
૨૦૬ માણસની વસ્તી છે. નાગેલ—એ સરસ્વતી નદીના
કિનારાપર નાનું ગામ છે. એનાં હવાપાણી સારાં હોવાથી
ત્યાં પોલિટિકલ ઓફીસરોનો મુકામ થાય છે. એમાં ૧૯૭
માણસની વસ્તી છે. સિવાય નવાવાસ, વીજલાસણ અને
હડાદ વગેરે.

મેળા—અંબા ભવાની એમાં આરાસુર પર્વત ઉપર
અંબાજી માતાનું મોટું ધામ છે, ત્યાં દર વરસે બાદરવા
શ્રદ્ધિ પૂનમે અને ચૈત્રી પૂનમે મોટા મેળા ભરાય છે.

જત્રાનાં ઠેકાણાં—આબુ, અંબા ભવાની અને
કુંભારીઆ.

નિકાસ માલ—આરંસપહાણ, કાથો અને ધમા-
રતી લાકડું.

નિપજ—ઘઉં, મકાઈ, ડાંગર, ચણા, શેરડી, તલ, સર-
સવ અને ઘોળી મુશળી વગેરે.

(૪) માલપુર સંસ્થાન.

અહીંના રાજ્ય કર્તા રાઠોડ જાતના સૂર્યવંશી રજપૂત
છે, તેઓ રાવજી કહેવાય છે. હાલના સવળજી શ્રી
દીપસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે અને પૂર્વે ઇડર રાજ્ય, દક્ષિણે મગોડી
તાલુકો અને પશ્ચિમે ઇડર રાજ્ય તથા મોડાસા તાલુકો.

તળાવ—સાતેડાનું તળાવ.

નદી—વાત્રક.

વસ્તી—એમાં ૬૦ ગામ અને ૮૦૬૫ માણસની વસ્તી છે,

કેળવણી—માલપુર, ઉભરાણ અને સાતેડા એ ત્રણ ગામેમાં એક એક છોકરાઓની નિશાળ મળીને ૩ છોકરાઓની નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—માલપુર એ વાતક નદીના કિનારાપર રાજધાનીનું ગામ છે, એમાં દવાખાનું, પોસ્ટ ઓફીસ અને દરબાર છે. એમાં ૧૪૮૭ માણસની વસ્તી છે. સિવાય ઉભરાણ, સાતેડા અને અણીયોર વગેરે.

નિકાસ માલ—ઇમારતી લાકડું.

નિપજ—ખાજરી, જુવાર, મકાઈ, કઢોળ, તલ, અને ડાળો વગેરે.

રહેવરં.

એ મુલક રહેવરં જાતનાં રજપૂતોનો હોવાથી તેને રહેવર કહે છે.

સીમા—ઉત્તરે અને પૂર્વે ઇડરનું રાજ્ય, અને દક્ષિણે તથા પશ્ચિમે અમદાવાદ જિલ્લો.

વિભાગો—મોહનપુર, રણાસણ, રૂપાલ, વડા-ગામ, દધાલીઆ અને બેાલુંદરા.

જમીન—ડુંગરાળ અને ઝાડોવાળી છે, કેટલાક ભાગની જમીન સપાટ પરંતુ પથરાળી છે.

ખાણો—અડપોદરામાં અખરખનો.

નદીઓ—મેઘો, ખારી અને માણુમ.

વસ્તી—એમાં બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, રજપૂત, કણબી, અને કોળી લોકોની વસ્તી છે. એમાં ૧૨૨ ગામ અને ૨૧૮૧૬ માણસની વસ્તી છે.

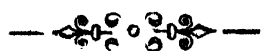
કેળવણી—એમાં ૮ છોકરાઓની નિશાળો છે.

ઝેળા—અડપોદરાનો.

પોસ્ટ—મોહનપુર, સરડોઇ અને વડાગામ એ ગામોમાં એક એક પોસ્ટ ઓફીસ છે.

નિકાસ માલ—ઇમારતી લાકડું અને અબરખ.

નિપજ—ઘઉં, બાજરી, મકાઈ, કોદરા, કઠોળ, તલ, અને ડોળો વગેરે.

(૧) મોહનપુર તાલુકો.

અહીંના રાજ્ય હતા રહેવર જાતના રજપૂત છે, તેઓ ઠાકોર કહેવાય છે, હાલના હોલશ્રી હિંમતસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે ઇલાનું રાજ્ય, પૂર્વે રણાસણ તાલુકો, અને દક્ષિણે તથા પશ્ચિમે પ્રાંતીજ તાલુકો.

ખાણો—અડપોદરાના ડુંગરમાં અબરખની ખાણો છે.

નદી—મેશ્વો.

વસ્તી—એમાં ૫૨, ગામ અને ૧૦૦૪૦ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—મોહનપુર, બાકરોલ, સરડોઇ અને અડપોદરા એ દરેક ગામમાં એક એક મળીને ૪ છોકરાઓની નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—મોહનપુર એ મેશ્વો નદીના કિનારા પર રાજગાદીનું ગામ છે, એમાં દરબાર, બગીચો, દવાખાનું અને પોસ્ટ ઓફીસ છે. એમાં ૮૦૨ માણસની વસ્તી છે. સરડોઇ એમાં પોસ્ટ ઓફીસ છે. એમાં ૧૨૯૬ માણસની વસ્તી છે. સિવાય બાકરોલ, અડપોદરા અને એરાડી વગેરે.

મેળા—અડપોદરા ગામના ડુંગર ઉપર ઝાલાનું સ્થાન છે, ત્યાં દરવરસે ભાદરવા મહિનાના ખીજ રવિવારે મેળો ભરાય છે.

નિકાસમાલ—ઈમારતી લાકડું.

નિપજ—ખાજરી, જુવાર, ઘઉં, મકાઈ, કોદરા કોળી, તથા અને ડોળો વગેરે.

સાબરકાંઠો.

એ મુલક સાબરમતી નદીના કાંઠે આવેલો હોવાથી, તેને સાબરકાંઠો કહે છે.

સીમા—ઉત્તરે ઇડર રાજ્ય અને ગાયકવાડનો મુલક, પૂર્વે ઇડર રાજ્ય અને અમદાવાદ જીલ્લો, દક્ષિણે ખાવીસી જીલ્લો અને પશ્ચિમે ગાયકવાડનો મુલક.

વિભાગો—માણસા, પેથાપુર, વરસોડા ઇલોલ, વકતાપુર, કડોલી, પ્રેમપુર, ખેડાવાડા, દરેલ, દેવરોટા, લીખી, હાપા અને તાજપુરી.

જમીન—સપાટ અને રસાળ છે.

તળાવ—સ્કોટલેક.

નદીઓ—સાબરમતી અને હાથમતી.

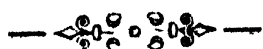
વસ્તી—એમાં બ્રાહ્મણ, વાણીયા, રજપૂત, કણુખી, બાવસાર, કોળી અને મુસલમાન લોકોની વસ્તી છે, એમાં ૫૮ ગામ અને ૩૯૨૫૭ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—એમાં ૧૮ છોકરાઓની નિશાળો, અને ૨ છોકરીઓની નિશાળો મળીને ૨૦ નિશાળો છે.

મેળા—સુખડીયા મહાદેવનો અને કડોલી તાલુકામાં સાતેલ મહાદેવનો.

પોસ્ટ—માણસામાં મોટી પોસ્ટ ઓફીસ છે. સિવાય પેથાપુર, વરસોડા, હસોલ અને વઢતાપુર એ ગામોમાં એક એક પોસ્ટ ઓફીસ છે.

નિપજ—બાજરી, જુવાર, ધણિં, ચણા, તુવેર, તમાકુ અને ૩ વગેરે.

(૧) માણસા તાલુકો.

અહીંના રાજ્યકર્તા ચાવડા જાતના રજપૂત છે, તેઓ રાવળજી કહેવાય છે, હાલના રાવળજી શ્રી તપ્તસિંહજી છે.

સીમા—એની ચારે દિશાએ ગાયકવાડ સરકારનો કડી પ્રાન્ત આવેલો છે.

જમીન—આ તાલુકાની જમીન સપાટ અને ફળદ્રુપ તથા કુવેતર છે.

તળાવ—રકોટલેક અને મલાય.

કેળવણી—એમાં ૫ છોકરાઓની ૧ છોડીઓની (કન્યાશાળા) અને ૧ ઇંગ્રેજી સ્કૂલ મળીને ૭ નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—માણસા એ રાજગાદીતું ગામ છે, એમાં દરબાર, હાયબ્રેરી, દવાખાનું અને પોસ્ટ ઓફીસ છે, એમાં ૯૫૩૦ માણસની વસ્તી છે. સિવાય પુંજપુરા, ધોળાકુવા, બાપુપુરા અને ઘટાદરા વગેરે.

જાણવા લાયક—માણસામાં મહામંદિર, સ્વામી નારાયણનું મંદિર, રાજમહેલ, જૈનદહેર અને નાગર વાણીયાઓનાં કેટલાંક મકાન મુંબઈની ઢબનાં જેવા લાયક છે.

નિપજ—બાજરી, જુવાર, ધણિં, જવ, અને સર્વ જાતનું કહેળ વગેરે અનાજ, તમાકુ, ૩ અને બાજી પાતો.

(૨) પેથાપુર તાલુકો.

અહીંના રાજ્ય કર્તા વાઘેલા જાતના રજપૂત છે, તેઓ ઠાકોર કહેવાય છે, હાલના ઠાકોરશ્રી દુતેસિંહજી છે.

સીમા—એની ઉત્તરે અને પશ્ચિમે ગાયકવાડ સરકાર નો કબોલ તાલુકો; પૂર્વે દહેગામ પરગણું અને દક્ષિણે અમદાવાદ જીલ્લાનો દસકોઇ તાલુકો.

નદીઓ—સાબરમતી.

વસ્તી—એમાં ૩ ગામ અને ૫૭૫૩ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—પેથાપુરમાં ૧ છોકરાઓની નિશાળ અને ૧ કન્યાશાળા મળીને ૨ નિશાળો છે. સિવાય ૧ ખાનગી ઇંગ્રેજ સ્કૂલ અને ૧ જૈનશાળા છે.

મોટાં ગામ—પેથાપુર એ સાબરમતીનદીના કિનારા પર રાજગાંધીનું ગામ છે, એમાં દરબાર પોસ્ટ ઓફીસ ધર્મશાળા, અને પાંજરાપોળ છે. એમાં ૫૩૧૬ માણસની વસ્તી છે.

જાણવા લાયક—પેથાપુરમાં સુખધિનાથનું જૈન દહેરું, રામજી મંદિર, સ્વામી નારાયણનું મંદિર, રાધાવલ્લભી મંદિર અને દરબાર વગેરે જોવા લાયક છે.

ટીપ—જૈન દહેરાની ચારે બાજુએ નાની નાની બાવન દેરીઓમાં પર જૈન તિર્થંકરોની મૂર્તિઓ છે.

મેળો—પેથાપુરની ઇશાનમાં સુખડીઆ માહાદેવનું દેવલ છે, ત્યાં દરવરસે શીવરાત્રી (માહ વદ ૧૪) ના દિવસે મેળો ભરાય છે.

નિકાસમાલ—રંગાટીનું કાપડ, બંદૂકો, તલવારો, જાલા અને જમૈયા વગેરે.

નિપજ—ખાજરી, ગુવાર અને કઠોળ.

(૩) વરસોડા તાલુકો.

અહીંના રાજ્યકર્તા આવડા જાતના રજપૂત છે, તેઓ ઠાકોર કહેવાય છે. હાલના ઠાકોરશ્રી સરજમલસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તર, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ એ ત્રણ દિશાએ ગાયકવાડ સરકારનો કડી પ્રાન્ત તથા વીંનપુર પ્રગણું અને પૂર્વે પ્રાંતીજ તાલુકો.

નદી—સાબરમતી.

વસ્તી—એમાં ૫ ગામ અને ૩૬૫૬ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—વરસોડા, દેલવાડ અને બદપુરા એ દરેક ગામમાં એક એક મળીને ૩ છોકરાઓની નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—વરસોડા એ સાબરમતી નદીના કિનારા પર રાજગાદીનું ગામ છે, એમાં દરબાર, પોસ્ટ ઓફીસ અને ધર્મશાળા છે, એમાં ૧૯૯૧ માણસની વસ્તી છે.

નિપજ—ખાજરી અને કઠોળ વગેરે.

(૪) ધલોલ તાલુકો.

અહીંના રાજ્યકર્તા મકવાણા છે, તેઓ ઠાકોર કહેવાય છે, હાલના ઠાકોર શ્રીવલ્લભસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે અને પૂર્વે ઇડર રાજ્ય, દક્ષિણે ગાયકવાડ સરકારનો વીંનપુર તાલુકો અને પશ્ચિમે કડોલી તાલુકો.

ખાણું—કેટલાક ભાગમાં ખડી અને રમજીની ખાણો છે.

વસ્તી—એમાં ૫, ગામ અને ૨૮૦૬ માણસની વસ્તી છે.

વહેળા—ધાવડી નામે મોટો વહેળો છે.

મોટાં ગામ—લોહ એ રાજગાદીનું ગામ છે, એમાં દરબાર, દવાખાનું, પોસ્ટ ઓફીસ, છોકરાઓની નિશાળ અને ધર્મશાળા છે. એમાં ૨૭૧૪ માણસની વસ્તી છે. સિવાય કાનડા, કનાઇ અને ગઢા વગેરે.

નિપજ—ઘઉં, ચણા, ડાંગર, જુવાર, કાદરા અને કડોળ વગેરે અનાજ કપાસ અને તલ.

વાત્રકકાંઠો.

એ મુલક વાત્રક નદીના કાંઠે હોવાથી, તેને વાત્રકકાંઠો કહે છે.

સીમા—ઉત્તરે અમદાવાદ જીલ્લો, પૂર્વે ઇડરનું રાજ્ય અને રેવાકાંઠા, દક્ષિણે ખેડા જીલ્લો અને પશ્ચિમે બાવીસી જીલ્લો તથા દહેગામ પરગણું.

વિભાગો—આંબલીઆરા, ઘોડાસર, સાઠંબા, પુનાદરા, ખડાલ, રમાંસ, ડાભા, ઝેર અને નિર્મલી.

જમીન—સપાટ અને રસાળ છે.

ખાણું—અકીકના પથ્થર.

નદીઓ—વાત્રક અને માણુમ.

વસ્તી—બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, રજપુત, કણુબી, કોળી અને મુસલમાન લોકોની છે, એમાં ૧૨૯ ગામ અને ૨૮૧૮૧ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—એમાં ૧૦ છોકરાઓની અને ૨, છોડી-ઓની મળીને ૧૨ નિશાળો છે.

મેળા—ઉંટડીઆ મહાદેવ અને કેદારેશ્વર મહા-દેવનો.

પોસ્ટ—આંબલીઆરા, નિર્મલી, ઘોડાસર અને હળદ-રવાસ એ દરેક ગામમાં એક એક પોસ્ટ ઓપીસ છે.

નિકાસ માલ—અકીકના પથર.

નિપજ—ખાજરી, જુવાર, ઘઉં, ડાંગર, મરચાં વરીઆ-ળી અને તમાકુ વગેરે.

(૧) આંબલીઆરા તાલુકો.

અહીંના રાજ્યકર્તા સમરગઢવા ચહુઆણુ છે, તેઓ ઠા-કોર કહેવાય છે, હાલના ઠાકોર શ્રીજલંભસિંહજી છે.

સીમા—એની ઉત્તરે પ્રાંતીજ તાલુકો, પૂર્વે રમાંસ તા-લુકો, દક્ષિણે ગાયકવાડ સરકારનું દહેગામ પરગણું, અને પશ્ચિમે આતરસુંબા પરગણું.

ખાણો—આંબલીઆરામાંથી હલકી જાતના અકીકના પથર નીકળે છે.

નદીઓ—વાત્રક અને માળુમ.

વસ્તી—એમાં ૩૨ ગામ અને ૭૨૭૭ માણસની વસ્તી છે.

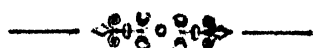
કેળવણી—આંબલીઆરા, લીંબ અને તેનપુર એ દરેક ગામમાં એક એક મળીને ૩ છોકરાઓની નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—આંબલીઆરાં એ માળુમ નદીના

કિનારાપર રાજગાદીનું ગામ છે, એમાં દરબાર, પોસ્ટ ઓ-
શીસ, દવાખાનું, લાયબ્રેરી અને ધર્મશાળા છે. એમાં ૧૪૭૦
માણસની વસ્તી છે. સિવાય લીંબ અને તેનપુર વગેરે.

નિકાસ માલ—અકીકના પત્થર.

નિપજ—ધઉં, બાજરી, ડાંગર, ચણા, મઠ, અને મ-
કાઈ વગેરે.

(૨) ઘોડાસર તાલુકો.

અહીંના રાજ્યકર્તા ડાબી છે, તેઓ ઠાકોર કહેવાય
છે, હાલના ઠાકોર શ્રી દાદા સાહેબ છે.

સીમા—ઉત્તરે બાવીસી જીલ્લો, પૂર્વે અને દક્ષિણે ખેડ
જીલ્લો, તથા પશ્ચિમે ગાયકવાડ સંસ્કારનું દહેગામ પરગણું.

નદી—વાત્રક.

વસ્તી—એમાં ૧૫ ગામ અને ૬૨૧૯ માણસની
વસ્તી છે.

કેળવણી—ઘોડાસરમાં ૧ છોકરાઓની નિશાળ, ૧ ક-
ન્યાશાળા, અને હળદરવાસમાં ૧ છોકરાઓની નિશાળ તથા
૧ કન્યાશાળા મળીને ૪ નિશાળો છે.

મોટાં ગામ—ઘોડાસર એ વાત્રક નદીના કિનારાપર
રાજગાદીનું ગામ છે, એમાં ઠાકોરનો દરબાર અને પોસ્ટ
ઓશીસ છે. એમાં ૨૦૯૯ માણસની વસ્તી છે. **હળદર-
વાસ**—એમાં પોસ્ટ ઓશીસ અને દવાખાનું છે. એમાં
૨૯૨૮ માણસની વસ્તી છે.

મેળા—ઘોડાસરમાં સકરમાતાનું દેવળ છે, ત્યાં દર

વરસે બાદરવા શદિ તેરસના દિવસે મેળો ભરાય છે. હળદરવાસમાં ભૃગુરૂપિ અને પારાસરૂપિના આશ્રમ છે, ત્યાં દર વરસે શીવરાત્રી (માહ વદ, ૧૪) અને જન્માષ્ટમી (શ્રાવણ વદ, ૮) ના દિવસે મેળો ભરાય છે.

નીપજ—ખાજરી, જુવાર, ખાવટો, કોદરા, કઠોળ, અને ડાંગર વગેરે અનાજ, કપાસ અને તલ વગેરે.

— ❧ ❧ ❧ —

ખાવીસી.

એ મુલકમાં પ્રથમ ખાવીસ મહેવાસી ગામ હતાં, તેથી તેને ખાવીસી કહે છે.

સીમા—ઉત્તરે અમદાવાદ જીલ્લો, પૂર્વે વાવકકાંઠો, દક્ષિણે અમદાવાદ જીલ્લો અને પશ્ચિમે ગાયકવાડનો મુલક.

વીલાગો—વાંસણા, મંહીસા અને કલોડા વગેરે.

જમીન—સપાટ અને રસાળ છે. મંહીસા વિભાગની જમીન કાળી (ચીકાસવાળી) અને ફળદ્રુપ છે.

તળાવ—મર્મસાગર (મંહીસામાં) એ સિવાય બીજાં નાનાં છે.

નદીઓ—સાબરમતી, ખારી અને મેશ્વો. સિવાય મંહીસા વિભાગમાં લુણી તેનાપર કપરૂપર અને મહોર તેનાપર પોયડા.

વસ્તી—એમાં ઘણુંકરીને કોળી લોકોની વસ્તી વધારે છે, સિવાય બ્રાહ્મણ, વાણીયા, કણ્વળી, બાવસાર, રજપૂત અને મુસલમાન લોકોની વસ્તી છે, એમાં ૯૮ ગામ અને ૩૪૬૩૬ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—એમાં ૧૫ છોકરાઓની અને ૩ છોડીઓની મળીને ૧૮ નિશાળો છે.

મેળા—ડભોડામાં ડભોડીઆ હનમાન છે, ત્યાં દરવ-રસે કાળી ચૌદસ (આસો વદ, ૧૪) ના દિવસે મોટો મેળો ભરાય છે.

સાદરામાં—જક્ષણી માતાનો.

પોસ્ટ—વાસણા, ડભોડા, મહીસા, અને રખીઆલ એ ચાર ગામેમાં પોસ્ટ ઓપીસો છે.

રેલ્વે સ્ટેશન—ડભોડા અને રખીઆલ. એ બે સ્ટેશનો સાથે તાર ઓપીસો પણ છે.

નિપજ—ઘઉં, જવ, જુવાર, બાજરી, કઠોળ, ડાંગર, અને ચણા વગેરે અનાજ. તલ, એરંડા, કપાસ અને તમાકુ વગેરે.

(૧) વાસણા તાલુકો.

અહીંના રાજ્યકર્તા રાઠોડ જાતના સૂર્યવંશી રજપૂત છે, તેઓ ઠાકોર કહેવાય છે, હાલના ઠાકોરશ્રી તખ્તસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે સાદરા છાવણી, અને બાકીની ત્રણે દિશાએ ગાયકવાડ સરકારનું દહેગામ પરગણું.

નદી—સાબરમતી.

વસ્તી—એમાં ૪ ગામ અને ૪૪૯૪ માણસની વસ્તી છે.

મોટાં ગામ—વાસણા એ સાબરમતી નદીના કિનારાપર રાજગાદીનું ગામ છે. એમાં દરબાર, પોસ્ટ ઓફીસ છોકરાઓની નિશાળ, ખાખ ચોકનાં મકાનો અને તે મ-

કાનો જોડે ધર્મશાળાઓ છે. એમાં ૨૨૪૪ માણસની વસ્તી છે. સાદરા એ આ તાલુકામાં મોટું ગામ છે એમાં ૨૧૩૨ માણસની વસ્તી છે.

મેળા—સાદરામાં સાબરમતી નદીના કિનારાપર જ-ક્ષણી માતાનું દેવળ છે, ત્યાં દરવરસે ભાદરવા મહિનાના બીજા રવિવારે મોટો મેળો ભરાય છે.

નીપજ—બાજરી અને કઠોળ વગેરે.

કટોસણ.

એ મુલકમાં કટોસણ ઠાકોર અને તેમના બાયાતોના તાલુકા હોવાથી તેને કટોસણજીલ્લો કહે છે.

સીમા—એની ચારે દીશાંએ ગાયકવાડનો મુલક છે.

વીલાગો—કટોસણ, સાન્થલ, મગુના, પાલજ દલોલી, રાણીપુરા, રામપુરા, ઇજપુરા, મેમદપુરા, કસલપુરા, તેજપુરા, અને વીરસોલા.

જમીન—સપાટ અને રસાળ છે.

નદી—રૂપેણ એ શિરોહીના ડુંગરમાંથી ઉત્પન્ન થઈ કટોસણ તાલુકાના નદાસા ગામ આગળવહી આગળ જતાં કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે.

વસ્તી—બ્રાહ્મણ, વાણીઆ, કણબી અને કાળી લોકોની વસ્તી છે, એમાં ૨૬ ગામ અને ૧૭૭૪૦ માણસની વસ્તી છે.

કેળવણી—એમાં ૫ છોકરાઓની નિશાળો છે.

પોસ્ટ—કટોસણ, જોટાણા અને સાન્થલ એ ગામેમાં એક એક પોસ્ટ ઓફીસ છે.

રેલ્વે સ્ટેશન—જોટાણા અને કટોસણરોડ.

નિપજ—ઘઉં, જવ, ગુવાર, બાજરી, કાદરા, ડાંગર અને કઠોળ વગેરે અનાજ, કપાસ, સરસવ અને એરંડા વગેરે.

(૧) કટોસણ તાલુકો.

અહીંના રાજ્યકર્તા મકવાણા છે, તેઓ ઠાકોર કહેવાય છે, હાલના ઠાકોર શ્રી તપ્તસિંહજી છે.

સીમા—ઉત્તરે સાન્થલ, પૂર્વે જોટાણા, દક્ષિણે સુવાળા અને પશ્ચિમે તેજપુરા.

નદી—રૂપેણ.

વસ્તી—એમાં ૬ ગામ અને ૫૫૧૦ માણસની વસ્તી છે.

મોટાં ગામ—કટોસણ એ રાજગાદીનું ગામ છે (આ ગામ ભાગીલું છે અને તે કટોસણ થાણદારની હકુમતમાં છે). એમાં દરબાર, છોકરાઓની નિશાળ અને પોસ્ટ ઓફીસ છે. એમાં ૧૧૬૧ માણસની વસ્તી છે. ધનપુરા એમાં દવાખાનું, બગીચો, નીલકંઠ મહાદેવ અને નૃસિંહજીનું મંદિર છે. જોટાણા એ મેસાણાથી વીરમગામ તરફ જ.

નારી રેલ્વેનું સ્ટેશન છે એમાં પોસ્ટઓફીસ, તારઓફીસ અને જૈન દહેરૂં તથા રામજી મંદિર છે. એમાં ૨૯૯૮ માણસની વસ્તી છે. સિવાય જાકાસણા, અને નદાસા વગેરે.

એજન્સિમાં આવેલાં સંસ્થાનો અને તાલુકાઓની જતવારી.

રજપૂત ઠાકોરો—ઈડર, પોળો, દાંતા, માલપુર, માણસા, મોહનપુર, વરસોડા, પેથાપુર, રણાસણ, વલાસણ, વાસણા, સુદાસણા, રૂપાલ, દધાલીઆ, મગોડી, વડાગામ, અને બોલુંદરા.

કોળી ઠાકોરો—આંબલીઆરા, ઘોડાસર, ઇલોલ, કડોસણ, સાઠંબા, દેરોલ, ખેડાવાડા, કડોલી, વકતાપુર, પ્રેમપુર, દેધરોટા, હાપા, તાજપુરી, લીખી, ગાખટ, સતલાસણા, બાલુસણા, હડોલ, ઠીંગા, ઉંબરી, મોટા કોઠારણા, મગુના, તેજપુરા, વીરસોડા, દેલોલી, પાલજ, કસલપુરા, મેમદપુરા, ઇજપુરા રામપુરા અને રાણીપુરા.

મોળી મુસલમાન ઠાકોરો—પુતાદરા, ખડાલ, ડાબા અને રમાંસ.

સંસ્થાનો અને તાલુકાઓના વર્ગની હકીકત:—

વર્ગ ૧ લો.

સંસ્થાન અને તાલુકાનાં નામ. | અખત્યાર.

(૧) ઇડર. } ફોજદારી અને દીવાનીમાં
કુલ.

વર્ગ ૨ નો.

(૧) પોળો. } ફોજદારીમાં કુલ અને દિવાનીમાં રૂ. ૩૦૦૦૦)
(૨) દાંતા. } ૨૦૦૦૦) સુધીના દાવા સાંભળવાનો.

વર્ગ ૩ નો.

(૧) માલપુર. } ફોજદારીમાં બે વરસની કેદ અને રૂ. ૧૦૦૦)
(૨) માણસા. } સુધી દંડની સજા કરવાનો તથા દીવાનીમાં રૂ. ૫૦૦૦)
(૩) મોહનપુર. } સુધીના દાવા સાંભળવાનો.

વર્ગ ૪ થો.

(૧) વરસોડા. (૬) ઘોડાસર. } ફોજદારીમાં એક વરસની કેદ અને રૂ. ૫૦૦)
(૨) પેથાપુર. (૭) કટોસણ. } સુધી દંડની સજા કરવાનો તથા દિવાનીમાં રૂ. ૨૫૦૦)
(૩) રણાસણ. (૮) હસોલ. } સુધીના દાવા સાંભળવાનો.
(૪) પુનાદરા.) (૯) આંબલી-આરા.
(૫) ખડાલ.

વર્ગ ૫ મો.

(૧) વલાસણા.	(૬) દધાલીઆ.	ફોજદારીમાં ૭ મહિનાની કેદ અને રૂ. ૨૫૦) સુધી દંડની સજા કર- વાનો તથા દીવાનીમાં રૂ. ૧૦૦) સુધીના દાવા સાં- ભળવાનો.
(૨) ડાભા.	(૭) મગોડી.	
(૩) વાસણા.	(૮) વડાગામ.	
(૪) સુદાસણા.	(૯) સાઈંગા.	
(૫) રૂપાલ.		

વર્ગ ૬ દો.

(૧) રમાંસ.	(૮) દેધરોટા.	ફોજદારીમાં ત્રણ મહિનાની કેદ અને રૂ. ૧૦૦) સુ- ધી દંડની સજા કરવાનો તથા દીવાનીમાં રૂ. ૫૦૦) સુધીના દાવા સાંભળવાનો.
(૨) બોલુંદરા.	(૯) તાજપુરી.	
(૩) દેરોલ.	(૧૦) હાપા.	
(૪) ખેડવાડા.	(૧૧) સતલાસણ.	
(૫) કડોલી.	(૧૨) ભાલુસણા.	
(૬) વકતાપુર.	(૧૩) લીખા.	
(૭) પ્રેમપુર.	(૧૪) હડોલ.	

વર્ગ ૭ મો.

(૧) મગુના.	(૮) ઇજપુરા.	ફોજદારીમાં એક મ- હિનાની કેદ અને રૂ. ૫૦) સુધી દં- ડની સજા કરવાનો તથા દીવાનીમાં રૂ. ૨૫૦) સુધીના દાવા સાંભળવાનો.
(૨) તેજપુરા.	(૯) રામપુરા.	
(૩) વીરસોડા.	(૧૦) રાણીપુરા.	
(૪) પાલજ.	(૧૧) ગાળટ.	
(૫) દેલોલી.	(૧૨) ટીંગા.	
(૬) કસલપુરા.	(૧૩) ઉંબરી.	
(૭) મેમદપુરા.	(૧૪) મોટાકોહારણા.	

અપવાદ—પોલિટિકલ એજન્ટની પરવાનગી સિવાય
બ્રિટિશ રૈયતનો ઇન્સાફ કરી શકતા નથી. પહેલાં અને
બીજા વર્ગવાળાને ખુતના મુકરદમામાં પોલિટિકલ એજન્ટની
પરવાનગી લેવી પડે છે.

નિશાળોવાળાં ગામની હકીકત.

નાની મારવાડ.

નિશાળવાળા ગા- મનું નામ.	ધર.	વસ્તી
ઇડર	૧૯૯૯	૭૦૮૫
અમનગર	૯૪૨	૩૨૦૦
વડાલી	૧૫૨૧	૪૬૧૧
રાયગઢ	૨૩૭	૭૭૮
બાયડ	૫૫૭	૧૮૫૩
બડોલી	૫૧૫	૧૮૫૪
ચોખલા	૪૭૭	૧૮૬૪
દેશોત્તર	૩૭૮	૧૧૫૩
કુકડી .	૩૪૩.	૧૧૫૦
સુવેર	૩૧૨	૧૦૪૧
ચીત્રોડા	૩૮૫	૧૨૦૬
હંણી	૨૦૫	૭૭૨
ગાંઠીઓલ	૨૨૭	૮૭૧
ચોટાસણુ	૧૫૦	૪૯૯
બીલોડા	૪૦૭	૧૪૬૫
વસાઇ	૨૦૬	૭૮૨
ખેડખલા	૩૯૬	૧૧૯૪
મલોડા	૩૭૮	૧૧૪૧
પોશીના	૨૦૧	૮૫૨
મુડેટી	૩૬૧	૧૨૯૬
બદર	૪૩૬	૧૫૦૨
સાખળી	૨૮૩	૯૭૪
મેઢાસણુ	૩૯૬	૧૪૧૧
એકલારા	૨૦૧	૮૨૩
હડીઓલ	૩૧૩	૧૦૯૮
દાવડ	૪૧૩	૧૩૩૭

નિશાળવાળાગામનુંનામ	ધર.	વસ્તી.
અરોડા	૨૭૮	૧૦૪૭
વીરપુર	૨૯૫	૯૫૯
બેરણા	૨૯૯	૧૦૫૫
મેઘરજ	૩૪૯	૧૩૦૪
ગાબટ	૪૧૦	૧૫૫૬
રડોદરા	૨૫૦	૭૯૯
શીણોલ	૨૫૯	૮૨૫
આકરંદ	૨૦૩	૭૬૬
દીટાઇ	૬૪૫	૨૨૪૩
ધસરી	૧૨૪	૪૬૭
વણીઆદકોકાપુર	૧૫૫	૫૮૭
શીકાં	૧૮૫	૬૧૬
ઘોડાદર	૨૪૮	૧૦૨૯
સરસાગી	૩૪	૧૬૩
દાંતા	૩૨૧	૧૧૬૭
નવાવાસ	૪	૯
માલપુર	૪૪૦	૧૪૮૩
સાતેડા	૨૧૯	૭૬૭
હિભરાણુ	૧૨૪	૫૨૫
સતલાસણા	૩૯૩	૧૪૫૨
બાલુસણા	૨૨૦	૯૪૦
ઉંબરી	૨૫૬	૧૦૨૧
સુદાસણા	૩૫૦	૧૨૪૪
વલાસણા	૨૨૨	૬૯૪
રહેવર.		
મોહનપુર	૨૦૩	૮૦૨
સરડોઇ	૩૬૮	૧૨૯૬
અડપોદરા	૨૩૪	૮૧૧
રણાસણુ	૨૬૬	૮૦૯
રૂપાલ	૨૬૫	૧૦૧૮
બાકરોલ	૨૦૦	૭૦૪
દધાલીઆ	૩૯૪	૧૩૧૩

સાબરકાંઠા.

નિશાળવાળા ગામનું નામ.	ધર.	વસ્તી.
વડાગામ	૨૦૫	૮૫૫
માણસા	૨૨૮૮	૯૫૩૦
મટાદરા	૪૮૧	૨૧૯૩
પુનાપુરા	૨૬૨	૧૧૧૧
બાળાકુવા	૯૮	૪૨૪
બાપુપુરા	૧૩૩	૬૪૧
વડાસોડા	૫૩૫	૧૯૯૧
દેવવાડ	૧૮૪	૬૬૯
બાપુપુરા	૨૦૩	૮૪૯
મેથાપુર	૧૫૭૩	૫૬૧૬
મોલોડ	૭૫૮	૨૭૧૪
કડોલી	૨૧૦	૬૩૯
પ્રેમપુર	૧૯૯	૬૯૫
બેલાવાડ	૧૫૨	૫૪૬
દેરાલ	૪૧૭	૮૨૮
દેવરોટા	૧૫૮	૬૫૩
વકતાપુર	૨૬૧	૮૯૨
તાજપુરી	૨૨૭	૭૬૬

વાત્રકકાંઠા.

આંબલીઆરા	૩૮૩	૧૪૭૪
ધોડાસર	૬૦૪	૨૨૯૯
સાઠંબા	૪૦૫	૧૪૮૮
પુનાદરા	૧૫૭	૬૨૨
ખડાલ	૩૬૦	૧૨૯૦
લીંબ	૨૨૩	૮૮૦
તેનપુર	૧૮૧	૭૪૪
હળદરવાસ	૭૬૦	૨૯૨૮
નિર્મલી	૩૦૪	૧૨૬૪
ઝેર	૨૩૭	૯૯૦

(૫૧)

બાવીસી.

નિશાળવાળા ગામનું નામ.	ધર.	વસ્તી.
વાસણા	૫૮૯	૨૨૪૪
મહીસા	૫૦૩	૧૬૪૬
ડભોડા	૭૫૦	૨૮૦૨
વડોદરા	૪૮૩	૧૮૬૮
કપરપુર	૧૫૭	૬૦૪
કુલ્લોદરા	૧૮૦	૬૨૭
ખાનપુર	૩૩૦	૧૨૩૬
રખીઆલ	૩૨૫	૧૧૫૨
અંગુથલા	૩૨	૧૦૪
હરસોલી	૨૭૪	૧૧૦૯
હરખળના મુવાડા	૩૨૫	૧૧૭૩
પાલુંદરા	૨૬૦	૧૦૮૮
બારમુઆડા	૭૮૮	૨૮૧૧
સાદરાગામ		
અને છાવણી	૧૧૧૮	૩૮૧૫

કટોસણ.

જોટાણા	૯૭૦	૨૯૯૮
સાન્થલ	૪૫૭	૧૬૯૨
કટોસણ	૨૯૯	૧૧૬૧
મગુના	૩૯૫	૧૫૭૨
પાલજ	૧૯૫	૭૫૦

